

مجلات صرفاً الکترونیکی و نقش آن در حل مشکل دیر چاپ مقالات در مجلات تخصصی کتابداری در ایران

□ رضا مختارپور

دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

دانشگاه شهید چمران اهواز

r_m_yazahra@yahoo.com

چکیده

در این نوشتار سعی شده است تا با نگاهی انتقادی به مشکل دیر چاپ مقالات در مجلات تخصصی کتابداری، اولاً دلایل اصلی تمرکز حاکم بر جریان چاپ مقالات در مجلات تخصصی کتابداری و علل و عوامل اقبال نویسندگان به انتشار کارهای علمی و پژوهشی در اینگونه مجلات مورد بررسی قرار گیرد، و ثانیاً نقش مجلات صرفاً الکترونیکی، به عنوان محتمل‌ترین جهت ارائه یافته‌های علمی نویسندگان و پژوهشگران، و همین‌طور عدم اقبال نویسندگان ایرانی نسبت به اینگونه مجلات، تبیین گردد. نگارنده در قدم بعد تلاش کرده است تا برای آشنایی با ساختار و شاکله یک مجله صرفاً الکترونیکی مطلوب، به معرفی مجله الکترونیکی معتبر و پرمخاطب اینفورمیشن ریسرچ (Information Research) پرداخته و تا حد امکان نقش و جایگاه آن را در ارائه جدیدترین یافته‌های علمی پژوهشگران در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی نشان دهد.

◀ کلیدواژه‌ها: مجلات صرفاً الکترونیکی، مجلات تخصصی کتابداری، دیر چاپ مقالات.

مقدمه

با این حال، رشد سریع علوم مختلف، افزایش تعداد دانشگاه‌ها و دانشگاهیان (از دانشجویان رشته‌های مختلف گرفته تا اعضای هیات علمی و پژوهشگران)، تخصصی شدن و بعضاً چند رشته‌ای شدن علوم، افزایش طرح‌های تحقیقاتی و زیربنایی و از همه مهمتر پیشرفت‌هایی که در سال‌های اخیر در زمینه فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی (و در رأس آن‌ها اینترنت) پدید آمده، مسائل و بعضاً چالش‌های جدید را در حوزه تبادل اطلاعات علمی و انتشار مجلات تخصصی موجب گردیده که مشکل دیر چاپ و طولانی شدن مدت دریافت و انتشار مقالات، یکی از مهمترین آن‌ها به شمار می‌آید. نوشته حاضر بر آن است که به برخی از مشکلات مربوط به دیر چاپ مقالات در مجلات تخصصی کتابداری در ایران پرداخته و نقش و جایگاه محیط الکترونیکی (به معنای عام) و مجلات صرفاً الکترونیکی (به معنای خاص) را در حل مشکل یاد شده تا حد امکان مورد بررسی قرار دهد.

امروزه فرایند تبادل اطلاعات علمی (Scholarly Communication) تا حدود زیادی به وجود مجلات علمی وابسته است. مجلات علمی به عنوان یکی از مهم‌ترین و با ارزش‌ترین منابع ردیف اول، نقش مهمی در پیشرفت‌های علمی ایفا می‌کنند و تفاوت میان نوشته‌های علمی و تجاری نیز دقیقاً از همین موضوع ناشی می‌شود. در نوشته‌هایی که با اهداف تجاری پدید می‌آیند، علائق ناشر و نویسنده تا حدود زیادی بر هم منطبق است؛ آن‌ها هر دو در پی فروش بیشتر و به تبع آن کسب سود بیشتر هستند. در حالی که در نوشته‌های علمی، نویسنده، و تا حدود زیادی هم ناشران، به انتشار به موقع و مناسب نوشته علمی می‌اندیشند. قدر مسلم آنکه، مجلات علمی در هر رشته‌ای، محتمل‌ترین برای ارائه جدیدترین یافته‌های علمی متخصصان و پژوهشگران به شمار می‌آید، و به نوعی می‌توان گفت که اعتبار هر رشته‌ای تا حدود زیادی در گرو تعداد مجلات و همین‌طور تعداد مقالات مندرج در آن‌هاست.

بیان مسئله

زمانی میان دریافت و انتشار آن‌ها از اهمیت بسیاری برخوردار خواهد بود. با نگاهی گذرا به نحوه چاپ مقالات در مجله‌های تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران، بی‌شک به این واقعیت تلخ می‌برسیم که متأسفانه به دلیل عدم تناسب تعداد مجلات تخصصی با تعداد مقالات و کارهای پژوهشی در این حوزه، بخش اعظمی از مقالات به ناچار باید در صف طولانی انتظار برای چاپ باقی بمانند که این موضوع می‌تواند پیامدهای نامطلوب بسیاری در پی داشته باشد؛ پیامدهایی که در وهله اول متوجه جامعه کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران و در مرحله بعد، متوجه نویسندگان و پژوهشگران خواهد بود.

در حال حاضر دو مجله علمی ترویجی (مجله فصلنامه کتاب از انتشارات کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و مجله کتابداری از انتشارات دانشگاه تهران) و یک مجله علمی پژوهشی (مجله کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس) در حوزه کتابداری در ایران منتشر می‌شود. اعتبار و رتبه علمی مجلات یاد شده موجب گردیده تا سبیل عظیم مقالات علمی متخصصان و پژوهشگران این رشته به سوی این سه مجله سرازیر شود. با این حال آمارها حکایت از آن دارد که تعداد محدود مجلات تخصصی کتابداری، پاسخگوی تعداد نامحدود مقالات ارسالی به دفتر این مجلات نیست و در نتیجه بخش زیادی از مقالات به ناچار باید تا چندین ماه در صف انتظار باقی بمانند.

از آنجایی که بررسی فاصله زمانی میان دریافت و چاپ مقالات در مجلات تخصصی کتابداری می‌توانست شاهد خوبی بر این مدعا باشد، بنابراین آمار مربوط به زمان دریافت و چاپ مقالات در مجله فصلنامه کتاب در این بخش ارائه گردیده است.

از زمان تشکیل اولین دوره آموزش کوتاه مدت کتابداری در ایران قریب به ۷۰ سال و از زمان برپایی اولین گروه کتابداری در ایران حدود ۳۰ سال می‌گذرد. رشته کتابداری در طول این سال‌ها تحولات بسیاری را برپیکره خود شاهد بوده است که تغییر در ماهیت آموزش رشته کتابداری، تبدیل کتابداری به حوزه‌ای میان‌رشته‌ای، نیاز به ابزارهای جدید برای آموزش مهارت‌های رایانه‌ای، نیاز به مدرسان جدید برای آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی، تغییر در منابع کتابداری و... از جمله مهم‌ترین آن‌ها به شمار می‌آیند (مزینانی، ۱۳۸۲). افزایش گروه‌های مختلف آموزش کتابداری و برپایی مقاطع مختلف تحصیلی در این رشته دانشگاهی، خیل عظیم دانشجویان و دانش‌آموختگان را به دنبال داشته است. از سوی دیگر افزایش تعداد دانشجویان، استادان و پژوهشگران با افزایش فعالیت‌های علمی و پژوهشی از سوی آن‌ها همراه بوده است و به طبع، بخشی از این فعالیت‌های علمی نیز در قالب مقالات علمی-پژوهشی خود نمایی می‌کند که برای اشاعه و انتشار آن‌ها به وجود مجلات تخصصی احتیاج است. پژوهشگران، به‌طور کلی متخصصان، سه هدف عمده را از اشاعه یافته‌های علمی خود دنبال می‌کنند:

۱) آگاه ساختن سایر متخصصان از جدیدترین یافته‌های علمی،
۲) ارتقاء رتبه علمی و دانشگاهی (به ویژه برای اعضای هیات علمی دانشگاه‌ها)

۳) معرفی خود و کسب اشتهار در رشته علمی مربوطه (به ویژه در مورد نویسندگان و پژوهشگران جوان)

با توجه به اهداف سه‌گانه فوق، طبیعی است که نحوه چاپ مقالات و فاصله

سال انتشار	فصل انتشار	میانگین زمان دریافت و چاپ مقاله (برحسب ماه)
۱۳۸۱	بهار	۱۲
	تابستان	۱۹
	پاییز	۶
۱۳۸۲	زمستان	۱۱
	بهار	۱۵
	تابستان	۱۲
۱۳۸۳	پاییز	۱۵
	زمستان	۱۴
۱۳۸۴	بهار	۱۲
	تابستان	۱۴
۱۳۸۴	بهار	۱۹
	تابستان	۲۰
۱۳۸۵	پاییز	۱۲
	بهار	۱۷
میانگین کل:		۱۴

همانگونه که از جدول فوق بر می‌آید، شماره‌های پنج سال اخیر فصلنامه کتاب، به‌طور میانگین، به مدت ۱۴ ماه در نوبت چاپ قرار داشته‌اند. با توجه به اینکه در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، به‌مانند بسیاری از رشته‌های علوم اجتماعی، تعداد تحقیقات پیمایشی فراوان است و این تحقیقات اصولاً با نتایج کمی و داده‌های آماری سروکار دارند، سؤال اینجاست که آیا دوره طولانی انتظار مقالات برای چاپ در مجله‌های علمی با ماهیت پژوهش منافات ندارد؟ آیا نتایج

پژوهشی را که به‌عنوان مثال در سال ۱۳۸۴ به‌انجام رسیده می‌توان به راحتی در سال ۱۳۸۶ به چاپ رساند بدون آنکه در ماهیت و نتایج پژوهش خللی ایجاد شود؟ و دست آخر اینکه، اصولاً چه علل و عواملی موجب می‌شود تا مجلات علمی چاپی، محور اصلی تمرکز نویسندگان و پژوهشگران و نویسندگان برای ارائه نتایج پژوهشیشان باشد و چگونه می‌توان این تمرکز را از میان برداشت؟ امید است تا پایان این نوشتار به سؤالات فوق تا حد امکان پاسخ داده شود.

وضعیت فعلی: چگونگی و چرایی

شافتر ۲ سه کارکرد اصلی برای مجلات علمی بر می‌شمرد: ۱) ایجاد بستری عمومی و مشترک برای ارائه دانش ۲) ابزاری جهت تبادل اطلاعات علمی میات متخصصان و محققان ۳) ابزاری جهت ارتقاء رتبه علمی محققان (شافتر، ۱۹۹۴: نقل از سلامون، ۱۹۹۹). در اینکه مجلات چاپی از دیرباز محملی جهت اشاعه دانش و ارائه جدیدترین یافته‌های علمی پژوهشگران بوده‌اند، کوچک‌ترین تردیدی وجود ندارد.

اما آنچه که در میان کارکرد های سه‌گانه فوق، تمرکز حاکم بر جریان چاپ مقالات در مجلات تخصصی را تا حدودی توجیه‌پذیر می‌سازد، ویژگی اعتبار بخشیدن به جایگاه علمی پژوهشگران از سوی اینگونه مجلات است.

گزینش موşkافانه و دقیقی که از سوی اعضای هیات تحریریه مجلات تخصصی اعمال می‌شود، موجب شده است تا اینگونه مجلات به لحاظ رتبه علمی از جایگاه بالایی برخوردار بوده و در نتیجه، اکثر نویسندگان مقالات علمی

و با استناد دانشگاه ترجیح می‌دهند برای ارتقاء علمی خود، کارهای علمی شان را در چنین مجلاتی به چاپ برسانند. اما واقعیت این است که مجلات علمی چاپی به رغم تمامی مزایا و محاسنی که دارند، از حیث تعداد و شمارگان در محدودیت به سر می‌برند.

فرایند چاپ مقالات تخصصی، به دلیل هزینه‌های عدیده و فعالیت‌های چندگانه‌ای همچون ارسال مقالات برای داوری، بازگشت از داوری، ارسال پاسخ رد یا قبول برای مؤلف یا مؤلفان و... فرایندی وقت‌گیر و بعضاً مشکل‌آفرین به شمار می‌آید و دقیقاً به همین دلیل است که بعضاً شاهد آن هستیم که مجلات علمی چاپی، با ترتیبی نامنظم و گاهی اوقات به شکل در هم کرد چند شماره منتشر می‌شوند.

اکنون این سؤال مطرح می‌شود که آیا مجلات علمی چاپی، یگانه محمل ارائه یافته‌های علمی هستند؟

اگر پاسخ منفی ست و محمل‌های دیگری نیز وجود دارند، چگونه است که این محمل‌ها هم‌تراز با مجلات علمی چاپی رشد نکرده‌اند؟

محیط الکترونیک: ورود ممنوع!

به نظر می‌رسد که حوزه نشر مجلات چاپی در سال‌های اخیر به واسطه ظهور فناوری‌های نوینی همچون اینترنت و وب جهان‌گستر، شاهد تحولات بنیادی در بدنه خود بوده است.

دنیای مجازی اینترنت، چرخه سنتی اطلاعات را به گونه‌ای متحول ساخته که امروزه هر فردی می‌تواند در آن واحد هم تولیدکننده و هم مصرف‌کننده اطلاعات باشد.

در چنین دنیایی، مسلم است که محمل‌های اطلاعاتی نمی‌تواند و نباید صرفاً به نمونه‌های چاپی محدود شود. در سال‌های اخیر، سه تحول نوین، رشته‌های علمی را به میزان قابل توجهی تحت تأثیر قرار داده است. این سه تحول عبارتند از: ۱) نظام‌های پیش‌چاپ الکترونیکی (۲) نسخه‌های الکترونیکی مجلات چاپی (۳) مجلات صرفاً الکترونیکی. هر یک از ابزارهای سه‌گانه یاد شده، با تأسی جستن از دنیای الکترونیک، در پی یک نیاز و دغدغه به وجود آمده‌اند تا بلکه بخشی از مشکلات ارائه یافته‌های علمی در مجلات چاپی را مرتفع سازند.

با این حال، نظام‌های الکترونیکی به رغم تمامی مزایا و قابلیت‌ها، هنوز نتوانسته‌اند در عرصه نشر آنطور که باید و شاید عرضه‌اندام نمایند. سلامون (۱۹۹۹) شش مورد را به عنوان دغدغه‌ها و دلایل اصلی عدم حرکت سریع به سوی نظام‌های الکترونیکی، از جمله مجلات الکترونیکی، بر می‌شمارد:

۱) رشد سریع مجلات الکترونیکی موجب خواهد شد تا تولیدات علمی مهم، آنگونه که در مورد مجلات چاپی مرسوم است، نگهداری نشده و به ورطه بی‌ثباتی گرفتار آیند.

۲) کاغذ در مقایسه با صفحه نمایشگر رایانه به مراتب برای مطالعه آسان‌تر است.

۳) در مجلات الکترونیکی، بحث کنترل کیفی مقالات و گزینش دقیق و موşkافانه آن‌ها، آنگونه که باید و شاید صورت نمی‌پذیرد.

۴) مجلات الکترونیکی، برخلاف مجلات علمی چاپی، ابزاری جهت ارتقاء رتبه علمی نویسندگان به شمار نمی‌آید.

۵) رسانه‌های الکترونیکی، زمینه‌ای مناسب جهت سرعت ادبی پدید می‌آورند.

۶) افرادی که در مناطق دور دست و همین‌طور کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند ممکن است به انتشارات الکترونیکی دسترسی نداشته باشند.

سلامون از میان ششگانه فوق، برای مورد چهارم، یعنی اعتبار مجلات الکترونیکی در مقایسه با مجلات چاپی، اهمیت ویژه‌ای قائل است. وی معتقد است که چنانچه به موضوع کنترل کیفی و نحوه گزینش مقالات برای

درج در مجلات الکترونیکی از سوی ناشران اهمیت داده شود، در آن صورت، نویسندگان، اینگونه مجلات را همانند مجلات چاپی دارای اعتبار دانسته و برای ارتقاء رتبه علمی خود، به درج مقاله در آن‌ها رغبت بیشتری نشان می‌دهند.

وی در پایان نتیجه می‌گیرد که تا زمانی که نوع رویکرد ناشران و نویسندگان ما نسبت به دنیای الکترونیک و نظام‌های الکترونیک تغییر نکند، نمی‌توان انتظار داشت که مجلات الکترونیکی بتوانند رشد چشمگیری داشته و مشکلات را از پیش رو بردارند.

نتایج بررسی‌ها نشان داده که مجلات الکترونیکی به میزان قابل توجهی از مشکل عدم مقبولیت، به ویژه در میان قشرهای دانشگاهی، رنج می‌برند. گستر (۱۹۹۶) در این خصوص می‌نویسد: «هر چند که به نظر می‌رسد در برخی از رشته‌ها، نه به نوع رسانه، که به ماده منتشر شده اهمیت داده می‌شود، اما با این حال در اکثر قریب به اتفاق رشته‌ها، مجلات چاپی در صدر توجه و مقبولیت قرار داشته و بیشترین مقالات دریافتی را دارا می‌باشند.»

هارتر (۱۹۹۸) نگرانی خود را در خصوص عدم استفاده از مجلات الکترونیکی اینگونه بیان می‌کند: «مجلات الکترونیکی باید به بخش جدایی‌ناپذیر فرایند تبادل اطلاعات علمی مبدل گردند. نویسندگان باید با نوشته‌های خود مجلات الکترونیکی را یاری نمایند.»

آن‌ها باید از مقالات منتشر شده در مجلات الکترونیکی در جریان پژوهش‌های خود بهره‌برداري نمایند. تنها در این صورت است که می‌توان اظهار داشت که مجلات الکترونیکی بر دانشمندان و پژوهشگران رشته‌های مختلف تأثیر نهاده است.

گستر (۱۹۹۶) دو عامل را در عدم اقبال نویسندگان نسبت به مجلات الکترونیکی مؤثر می‌داند: عدم ثبات و عدم درج در نمایه‌نامه‌ها. وی در این خصوص می‌نویسد: «بخش اعظمی از مجلات الکترونیکی در نمایه‌های علمی استاندارد درج نمی‌شوند و از این رو، از دسترس پژوهشگران به دور هستند.»

عدم ثبات اینگونه مجلات هم تا حدودی در جایگاه ردیف دومی آن‌ها در دنیای علم تأثیر گذار بوده تا جایی که اکثر ناشران نمایه‌ها به فرایند نمایه‌سازی مجلات الکترونیکی به شک و تردید می‌نگرند.

از آنچه که تا بدینجا از نظر گذشت، می‌توان نتیجه گرفت که ظهور اینترنت و وب جهانگستر، محیط جدیدی را در دنیای مجازی خود برای ارائه یافته‌های علمی در قالب مجلات الکترونیکی در اختیار قرار داده است. وقتی صحبت از مجلات الکترونیکی به میان می‌آید، عموماً دو نوع مجله قابل تمایز است: اول مجلاتی که دارای نسخه چاپی هستند و دوم مجلاتی که از ابتدا به صورت الکترونیکی منتشر می‌شوند.

آن دسته از مجلات الکترونیکی که بر اساس قرینه‌چاپی شان انتشار می‌یابند، در دید متخصصان و پژوهشگران چندان چالش‌برانگیز نبوده‌اند؛ چرا که در این نوع مجلات، این تنها ابزار است که تغییر یافته و در ماهیت و کیفیت کار خللی ایجاد نشده است، در صورتی که نوع رویکرد نسبت به مجلات صرفاً الکترونیکی کاملاً متفاوت است.

در ادامه، به برخی از دلایل عدم گسترش و اقبال عمومی نسبت به مجلات صرفاً الکترونیکی کتابداری در ایران پرداخته می‌شود.

مجلات صرفاً الکترونیکی کتابداری در ایران

مغرب و کارکشته برخوردار نیستند. در نتیجه مقالات منتشر شده در اینگونه مجلات به لحاظ علمی از درجه اعتبار کمی برخوردار هستند. جایگاه نازل اینگونه مجلات موجب شده تا نویسندگان مقالات علمی به مجلات صرفاً الکترونیکی به چشم ابزاری برای ارتقاء رتبه علمی خود نگاه نکنند. در نتیجه این امر، خیل عظیم مقالات علمی برای انتشار به سوی مجله های چاپی سرازیر و مشکل فعلی دیرچاپ مقالات حادث می شود.

کم اعتباری مجلات صرفاً الکترونیکی موجب شده تا اینگونه مجلات از نعمت درج در نمایه نامه های معتبر محروم باشند قدر مسلم آنکه، تا زمانی که نام مجلاتی از این دست و عناوین مقالات مندرج در آن ها در نمایه نامه ها و فهرست های معتبر قرار نگیرد، اهالی پژوهش از وجود چنین مجلاتی بی اطلاع خواهند بود.

در نتیجه، شاهد عدم استفاده و استناد به اینگونه مجلات از سوی نویسندگان مقالات علمی خواهیم بود، که این خود بار دیگر به کم اعتباری، اگر نگوییم بی اعتباری، مجلات صرفاً الکترونیکی منجر خواهد شد. شاید بتوان فرایند یاد شده را به اینگونه که در ادامه می آید بهتر نشان داد:

وقتی صحبت از مجلات صرفاً الکترونیکی به میان می آید، منظور آن دسته از مجلاتی است که از ابتدا به صورت الکترونیکی منتشر شده و هیچ گونه نسخه چاپی ندارد. اینگونه مجلات عموماً (اما نه همیشه) رایگان بوده و با هدف اشاعه و توسعه اطلاعات انتشار می یابند. در حال حاضر، دو مجله صرفاً الکترونیکی در حوزه کتابداری در ایران به فعالیت مشغول اند: یکی مجله الکترونیکی نما (از انتشارات پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی) و دیگری مجله الکترونیکی نشر کتابدار.

وجود مجلاتی از این دست، نشانگر این واقعیت است که فناوری و زیر ساخت های لازم جهت استفاده از محیط الکترونیک در این حوزه وجود دارد. پس چگونه است که تعداد این مجلات و همین طور اقبال عمومی برای درج مقالات تخصصی در اینگونه مجلات تا این اندازه پایین است؟

به نظر می رسد که مجلات صرفاً الکترونیکی کتابداری در ایران، بیش از هر عامل دیگری، از دو عنصر عدم مقبولیت و فقدان قانون رنج می برند. واقعیت این است که نحوه گزینش مقالات در اینگونه مجلات، در مقایسه با مجلات چاپی، آن طور که باید و شاید بر اساس معیار های علمی صورت نمی گیرد؛ به عبارت دیگر، مجلات صرفاً الکترونیکی از کادر هیات تحریریه

با مراجعه به نمایه نامه های معتبری همچون نمایه ملی ایران و مجله نمایه، به روشنی در می یابیم که متأسفانه هیچ یک از مجلات الکترونیکی ما در ایران در هیچ یک از این دو منبع نمایه نمی شوند، که این خود نشان از حاکمیت رویکرد سنتی و چاپی محوری دارد که دیر زمانی ست سایه سنگین خود را بر جامعه علمی ایران گسترانیده است.

مشکل دیگری که مجلات صرفاً الکترونیکی و به طور کلی، محیط الکترونیکی، با آن مواجه است، مشکل فقر قانون است. باید اذعان کرد که محیط الکترونیک، محیط ناامنی است و رعایت حق مؤلف در آن دشوار است. این موضوع در مورد مجله هایی که به شکل غیر رایگان عرضه می شوند بیشتر خودنمایی می کند، چرا که ناشران و نویسندگان دائماً دغدغه این را دارند که مبادا افراد و گروه ها به شیوه های غیر قانونی به مطالب مندرج در مجلات الکترونیکی دسترسی پیدا کرده و حقوق مادی و معنوی شان پایمال شود. رز نبرگ^۷ (۱۹۹۴) معتقد است که نشر الکترونیک قانون حق مؤلف را به نابودی خواهند کشاند.

با این حال، آیا این درست است که برای حل یک مسئله، صورت آن را پاک کرده و یا فقط به نیمه خالی لیوان نگاه کنیم؟

آیا درست است که به صرف وجود یک یا چند عیب در محیط الکترونیک، محاسن چندگانه آن را به کل به دست فراموشی سپرده و به جای تلاش برای رفع نقائص، به انکار و سرکوب آن بپردازیم.

امروزه برای حفاظت از اطلاعات رقومی، روش های گوناگون و متفاوتی چون برچسب گذاری^۸ و رمز نویسی^۹ در حال گسترش است.

عصر نظام های مدیریت حق مؤلف در حال طلوع است، به طوری که از طریق آن می توان از بهره برداری ها و نسخه برداری های غیر مجاز به نفع صاحبان حقوق استفاده نمود. نظام های مدیریت حق مؤلف، اساساً پایگاه های اطلاعاتی هستند که درباره آثار، نویسندگان آن ها و دیگر صاحبان حق به ارائه اطلاعات می پردازند.

از میان طرح هایی که با هدف حفاظت از مواد مشمول حق مؤلف در شبکه های رقومی به اجرا درآمده اند می توان به دو طرح سایتد^{۱۰} (حق مؤلف مدارک منتقل

شده به صورت الکترونیکی) و کاپیکت^{۱۱} اشاره کرد. طرح سایتد که توسط کمیسیون اروپا به اجرا در آمده، روشی است که در آن مواد مشمول حق مؤلف رمز نویسی می شوند، سپس همین مطالب برای استفاده کشف رمز می شوند. طرح کاپیکت هم به همت کتابخانه بریتانیا و با استفاده از الگوی سایتد به اجرا در آمد.

در این روش، برای خواندن اطلاعات و استفاده از آن، نیاز به کلید مخصوص است. با استفاده از این روش، مواد مشمول حق مؤلف رمز نویسی می شوند و در زمانی که استفاده کننده نیاز به استفاده از مواد داشته باشد، مجوز استفاده از مواد با دادن کلیدی مجازی یا حقیقی برای رمزگشایی مواد به او داده می شود. همانگونه که در بالا شرح داده شد، دغدغه های صاحبان آثار، نظام هایی را موجب گردیده که به نوعی در صد کنترل نحوه استفاده از منابع الکترونیکی و جلوگیری از هرگونه سوء استفاده گری هستند.

اما نکته ای که نباید در این خصوص از نظر داشت این است که اعمال قانون حق مؤلف تا زمانی قابل قبول و توجیه پذیر است که به سدی در برابر جریان آزاد اطلاعات و توسعه و اشاعه دانش مبدل نشود.

نباید فراموش کرد که در حوزه علم و دانش، آنچه که بیش از همه حائز اهمیت است، دسترس پذیر ساختن منابع اطلاعاتی به شکلی بهینه و مطلوب است و کسب سود، و به طور کلی منافع اقتصادی، در درجه دوم اهمیت قرار دارد. در ادامه، برای آشنا شدن با ساختار و به طور کلی مسائل مرتبط با حوزه نشر مجلات صرفاً الکترونیکی، یکی از معتبرترین و مشهورترین مجلاتی که در زمینه موضوعی اطلاع رسانی به صورت صرفاً الکترونیکی انتشار می یابد، به عنوان نمونه معرفی می گردد.

اینفورمیشن ریسرچ^{۱۲} (<http://informationr.net/ir/>)

مجله ای ست علمی، بین المللی و رایگان که نتایج تحقیقات به عمل آمده در حوزه وسیعی از رشته های مرتبط با اطلاعات را در بر می گیرد. این مجله به همت پروفیسور تی.دی. ویلسون^{۱۳}، استاد بازنشسته دانشگاه شفیلد انگلستان و با حمایت مالی کتابخانه های دانشگاه لوند^{۱۴} و مدرسه کتابداری و اطلاع رسانی سوئد منتشر می شود.

خط مشی تحریریه

محیطه موضوعی مجله ارجاع داده می‌شود. زمانی که داوران در خصوص کیفیت یک یا چند مقاله به توافق نرسند، در این صورت، سردبیر، نظر یک داور سوم را در این خصوص جویا می‌شود. معرفی و نقد کتاب و نرم افزار نیز بخشی از فعالیت های مجله به شمار می‌آید. (در صفحه اصلی سایت مجله، بخشی به مجلات و خبرنامه های الکترونیکی مرتبط با محیطه کاری اینفورمیشن ریسرچ اختصاص داده شده است).

مجله اینفورمیشن ریسرچ در حوزه های اطلاع‌رسانی، مدیریت اطلاعات، سیستم های اطلاعاتی و کتابداری اقدام به انتشار مقاله می‌نماید. برای انتشار مقالاتی که منعکس کننده پژوهش های اصیل و بنیادین باشند، هیچ گونه محدودیتی به لحاظ حجم مقاله در نظر گرفته نمی‌شود؛ با این حال، لازم است که کلیه مقالات با فرمت HTML تهیه شده و دارای چکیده باشند. کلیه مقالات ارسالی، برای داوری به نویسندگان سرشناس حوزه های مرتبط با

فرایند داوری

چاپی خود را باید در سرعت داوری و انتشار مقاله جستجو کرد. چنانچه مقاله ای در آغاز دوره سه ماهه ای که قرار است مجله در آن تاریخ منتشر شود به دفتر مجله برسد، در این صورت برحسب قاعده انتظار می‌رود که مقاله (در صورتی که نیاز به تجدید نظر و اصلاح نداشته باشد) در سه ماهه بعد انتشار یابد. با وجود این، مقالات پذیرفته شده معمولاً از سه تا شش ماه در نوبت انتشار باقی می‌مانند. اینفورمیشن ریسرچ، به یمن قابلیت های محیط الکترونیک، هیچ گونه محدودیتی برای حجم مقالات قائل نمی‌شود، بنابراین تعداد صفحات یک مقاله ممکن است از ۳ تا ۳۰ صفحه متغیر باشد.

لازم به ذکر است که شورای حمایت از آموزش عالی کشور انگلستان^{۱۵} بر این موضوع تأکید فراوان دارد که کلیه انتشارات رقومی باید دقیقاً با معیارهای کیفی حاکم بر ابزارهای سنتی نشر، منطبق باشد.

مقالات ارسالی به دفتر مجله، در ابتدا به منظور کسب اطمینان در خصوص انطباق موضوع مقالات با حوزه موضوعی مجله، توسط سردبیر مورد بررسی قرار می‌گیرند. سپس مقالات بررسی شده، برحسب موضوع، به دو داور که در آن زمینه موضوعی خاص تخصص دارند ارجاع داده می‌شوند. در ضمن، هر زمان که لازم باشد از اعضای هیات تحریریه نیز به عنوان داور استفاده می‌شود. به عبارت دیگر، مقالات ارسالی به دفتر مجله، تمامی مراحل داوری مقالات در مجلات علمی چاپی را طی می‌کنند.

معمولاً بخش اعظمی از مقالات ارسالی، به تجدید نظر و اصلاح نیاز دارند، و به همین دلیل، رقم پذیرش مقالات چیزی حدود ۳۵٪ کل مقالات ارسالی را تشکیل می‌دهد.

تفاوت اصلی موجود میان فرایند داوری مجله اینفورمیشن ریسرچ با همتایان

حق مؤلف

نویسنده اثر از آن نسخه برداری کرده و یا به اشکال مختلف از آن بهره برداری نمایند.

✳ هر گونه استفاده تجاری از اثر بدون اجازه صاحب آن غیر قانونی تلقی می‌شود.

✳ استفاده و نسخه برداری از اثر تنها در صورتی مجاز است که در اصل و ماهیت اثر تغییری ایجاد نشود.

مجله اینفورمیشن ریسرچ در منابع زیر نمایه می‌شود:

- ✳ Google Scholar
- ✳ INSPEC:Engineering Village
- ✳ LISA
- ✳ Social Science Citation Index
- ✳ ISI Alerting Service
- ✳ Social Scisearch Social Sciences Edition/* Journal Citation Reports

لازم به ذکر است که اینفورمیشن ریسرچ، به پاس خدمات شایسته خود، موفق به اخذ چندین جایزه شده است.

نتیجه گیری و پیشنهادها

چاپی خواهد شد. اما نکته قابل توجه در خصوص مجلات چاپی این است که این مجلات، آن هم در عصری که به عصر اطلاعات شهرت یافته است، از مشکلات عدیده ای رنج می‌برد که مشکل دیرچاپ مقالات یکی از مهم ترین آن ها به شمار می‌آید. بنابراین، اگر به فکر اشاعه اطلاعات و توسعه بهینه دانش

دنیا در حال تغییر و تحول است و گسترش استفاده از محیط مجازی اینترنت، این دگرگونی را تسریع نموده است. مجلات الکترونیکی، به عنوان یکی از فرآورده های اینترنت، به رقیبی برای مجلات چاپی تبدیل شده و ما امروزه به درستی نمی‌دانیم که چه روزی مجلات الکترونیکی، جایگزین کامل مجلات

۳) برای انتشار رایگان مجلات صرفاً الکترونیکی و کمک به روند دسترسی آزاد به اطلاعات لازم است که نهادها و سازمان‌های ذیربط و همین‌طور اشخاص و گروه‌های علاقه‌مند، حمایت مالی چنین مجلاتی را برعهده گیرند.

۴) به منظور ایجاد انگیزه لازم در نویسندگان مقالات علمی و ارسال مقالاتشان برای چنین مجلاتی، لازم است که یک نظام امتیازدهی (متناسب با شأن و جایگاه علمی مجله) برای هر یک از مقالات پذیرفته شده در نظر گرفته شود تا نویسندگان بتوانند از کارهای علمی و پژوهشی خود جهت ارتقاء رتبه علمی خویش بهره‌برداري نمایند.

۵) مجلات صرفاً الکترونیکی برای موفقیت به حمایت قانون‌نیزمندان و بنابراین لازم است که اینگونه مجلات (اعم از رایگان و غیر رایگان) در زیر چتر حمایتی قانون قرار گرفته تا پدیدآورندگان و ناشران هیچ‌گونه دغدغه‌ای در خصوص حفظ حقوق مادی و معنوی خود نداشته باشند.

(به ویژه در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی) در کشور عزیزمان ایران هستیم باید هرچه زودتر به فکر راه حل برای مشکلات آن باشیم. توسعه مجلات صرفاً الکترونیکی، البته به شکلی بهینه و ضابطه‌مند، می‌تواند چاره‌ای برای مشکل یادشده باشد مشروط بر اینکه:

۱) ابتدا تعریف دقیق و حساب شده‌ای از مجلات صرفاً الکترونیکی ارائه و حدود و ثغور آن به درستی مشخص شود.

۲) تغییر ابزار اشاعه اطلاعات از شکل چاپی به الکترونیکی به تغییر خط مشی‌های سنتی دریافت و انتشار مقالات نیانجامد. برای نیل به این مقصود لازم است که مجلات صرفاً الکترونیکی از ویراستارانی مجرب و متخصص برخوردار بوده و فرایند داوری مقالات ارسالی به شکلی علمی صورت پذیرد. تنها در این صورت است که مجله‌های صرفاً الکترونیکی ما از جایگاه و منزلت علمی برخوردار خواهند بود.

پی‌نوشت‌ها

۱-مجله فصلنامه کتاب از سال ۱۳۸۱ اقدام به درج زمان دریافت مقالات در انتهای هر یک از مقالات چاپ شده نمود است. البته لازم به ذکر است که این روال در تمامی شماره‌ها اعمال نشده است.

- ۲-Schaffner
 ۳-Solomon
 ۴-Electronic Preprint Systems
 ۵-Gessner
 ۶-Harter
 ۷-Rosenberg
 ۸-Tagging
 ۹-Encryption
 ۱۰-Copyright in Transmitted Electronic Documents
 ۱۱-Copyright Ownership in Computer Assisted Training
 ۱۲-Information Research
 ۱۳-T.D.Wilson
 ۱۴-Lund University Libraries
 ۱۵-Higher Education Funding Council

فهرست منابع

- مزیانی، علی. کتابخانه و کتابداری. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، ۱۳۸۲.
 - صفری، مهدی. حق مولف در عصر رقمی؛ تأکید بر عناصر زنجیره اطلاعات. فصلنامه اطلاع‌رسانی، دوره شانزدهم ۳ و ۴. قابل دسترس در: www.irandoc.ac.ir/ETELA-ART/61/61-3-4-6.

- Solomon, David J. Is it time to take the paper out of serial publication. Available from: www.Med-Ed-online.org
 - Gessner, A. (1996). the electronic journal: is it becoming academically respectable Available from www.nyu.edu/its/pubs/connect/archives/96spring/gesner.
 - Harter, S. (1996). Impact of electronic journals on scholarly communication: a citation analysis. Available from: <http://epress.lib.uh.edu/pr/v7/n5/hart7n5.html>.